

Hranice uplatniteľnosti kritérií v architektúre

J. Keppl: Applicability Limits of Criteria in Architecture. Život. Prostr., Vol. 39, No. 6, p. 310 – 314, 2005.

Basic criteria of a good architecture: firmness, utility, and beauty have been inherited from the remote past. More criteria, which the environment built for quality and worthwhile life of man must fulfil, are derived from them and are defined by the Architectural Council of Europe in the book *Architecture and Quality of Life*. This contribution points to the risk of defining a good architecture. It is overestimation of its expression and underestimation of the general quality of the environment. It happens that attractively looking building with inhabitable interiors became examples of good architecture, which should be an inspiration for further projects. One of the examples of inappropriate decision of architecture is the family house in Stupava, where authors used for dwelling building a unconventional material – the profiled glass Copilit; they created a provoking but hardly habitable house. It was the consequence of using an intuitive method of design only without further experimenting and exact evaluation of the project. Architecture seems to be a substantial part of the environment; it becomes the ever more complex discipline. The conclusion is that interdisciplinary and holistic approach to both design and critique of architecture is inevitable.

Namiesto úvodu by som pripomenul niektoré definície termínu *kritérium*, ako ich uvádzajú rôzne pramene. Krátky slovník slovenského jazyka *kritérium* definuje ako mieru posudzovania, meradlo: *objektívne k.; rozhodujúce estetické k-iá; k. pravdy*. Slovník cudzích slov pod pojmom *kritérium* uvádza: *-ia s. /gréc./ 1. hľadisko, meradlo pri posudzovaní 2. určovací, odlišovací znak*. V Malom synonymickom slovníku nájdeme: *kritérium: hľadisko, zreteľ; meradlo (správnosti)*. Webstrov výkladový slovník uvádza túto definíciu: *štandard, na ktorom je založené posudzovanie*. A podobnú definíciu nájdeme aj v najznámejšej internetovej encyklopédii Wikipedia (<http://en.wikipedia.org/wiki/Criteria>).

Vitruviové kritériá

Kritérium je väčšinou relatívnou hodnotou, aj keď sú ambície najsť objektívne kritériá, čo umožňuje aj vymedziť určité hranice. Je to všeobecne prijatý a uznávaný názor, ktorý sa stáva „porovnávacou rovinou“ na posudzovanie, istým etalónom. Základné kritériá posudzovania architektúry boli vymedzené už v antike. Dobrá architektúra podľa rímskeho architek-

ta Vitruvia musela byť pevná (*firmitas*), účelná (*utilitas*) a krásna (*venustas*).

Tieto kritériá sa uplatňujú pri posudzovaní architektúry v rôznych variantoch dodnes, aj keď je samozrejme, že proporcionálnosť zastúpenia jednotlivých zložiek sa mení podľa druhu stavby i obdobia, keď bolo dielo postavené.

Kritérium pevnosti preveruje najmä gravitácia a jej hranice sú dané objektívnymi fyzikálnymi zákonmi.

Kritérium účelnosti preverujú užívatelia architektúry. Tu sa už ťažšie vymedzujú „presné“ hranice, hlavne preto, že požiadavky na funkčné využitie objektu sa časom menia. Predsa je tu jedno objektívne kritérium, a tým je *obývateľnosť*, ak je architektúra určená na pobyt ľudí (nemusí to byť len obytná stavba).

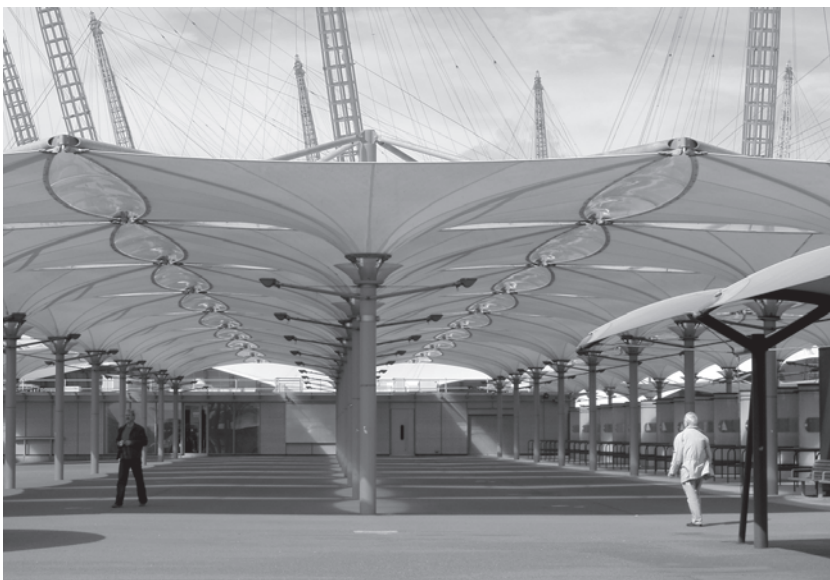
Kritérium krásy. Architektúra spolu s maliarstvom a sochárstvom patrili v antike medzi umelecké činnosti, čo znamená, že krásna (*venustas*) mala medzi uvedenými kritériami dominantné postavenie. Potvrdenie významu krásy v architektúre nachádzame u anglického učenca, umeleckého a sociálneho kritika Johna Ruskina (1849), ktorý medzi architektúrou a staviteľstvom položil výrazný deliaci znak, pričom stavby, na rozdiel od architektonických diel, považoval len za úžitkové

objekty. Architektúra musí podľa neho obsahovať zdanlivé zbytočnosti a príkrasy – ornamenti, ktoré jej dávajú povznášajúci duchovný rozmer. Kritérium krásy je ale veľmi premenlivé a výrazne podlieha dobovému vkusu, charakteru spoločnosti, osobnosti tvorca diela alebo jeho interpreta, subjektívnym kritériám obdivovateľa a pod. A tak napríklad už niekoľko desaťročí po Ruskinovej chvále ornamentu rakúsky architekt Adolf Loos (1921) vníma ornament ako zločin.

Umberto Eco v úvode knihy *Dějiny krásy* (2005) píše: „*Slovem ‚krásny‘ a ďalšími, obdobnými výrazmi – ‚půvabný‘, ‚hezký, ušlechtilý‘, ‚nádherný‘ či ‚skvělý‘ – většinou označujeme něco, co se nám líbí. Zdá se, že v tomto smyslu pro nás ‚krásny‘ znamená totéž, co ‚dobrý‘. A skutečně, v různých historických epochách byly pojmy krásy a dobro těsně spjaty.*“

Ak uvedenú premisu aplikujeme aj na architektúru, znamená to, že dobrá, a teda aj krásna architektúra, musí spĺňať všetky tri „antické“ kritériá, t. j. *firmitas, utilitas* a *venustas*. Pri súčasných dômyselných stavbách (obr. 1 a 2), kde je podstata a pôvab vlastného návrhu mnohokrát ukrytá pod povrchom, ťažko na prvý pohľad určiť hranice uplatniteľnosti jednotlivých kritérií.

Avšak aj pri posudzovaní architektúry na prelome 20. a 21. storočia na Slovensku (ale nielen na Slovensku) sa kritici často orientujú hlavne na výrazové hľadisko. „*Časopisy uverejňujú aktuálne architektonické diela zvyčajne tak ako iné umelecké artefakty*“ (Zervan, Vaško, 2002). Azda je to v dôsledku toho, že väčšina z nich má humanitné vzdelanie a aj tých pár architektov, ktorí sa venujú kritike a teórii architektúry, narába s overenými metódami skúmania historikov. Často aj rôzne odborné poroty takpovediac „ostávajú na povrchu“, oceňujú predovšetkým vzhľad architektonického diela, t. j. práve to ťažko definovateľné kritérium krásy.

1. Prístrešky pred vstupom do komplexu Millenium Dome v Greenwichi – príklad objektu s konštrukčnými prvkami zataženými ťahovými silami. Foto: J. Kepl

2. Londýnska radnica (Norman Foster a partneri, 2002) je navrhnutá ako ekologicky motivovaná stavba, ktorá zohľadňuje slnečné vplyvy, využíva princíp prirodzeného vetrania a pod. Realizácii predchádzali počítačové simulácie prevádzky budovy (vetrania, vykurovania, chladenia). Foto: J. Kepl

Kritérium „veľkých vzorov“

Ako sme už spomenuli, kritériá modernej architektúry vychádzajú aj z názorov kritikov, teoretikov

3. Villa Srti's na Guothovej ulici v Bratislave (vľavo) a jej „veľký vzor“ Douglas House v americkom Harbour Springs pri Michiganskom jazere v USA (vpravo). Foto: archív autora

i samotných architektov. Stávajú sa nielen inšpiračným zdrojom pre tvorivých architektov, ale formujú aj vkus verejnosti. Potenciálni klienti prispôsobujú svoje objednávky oceňovaným a vyzdvihovaným vzorom. Pri nekritickom preberaní vzorov z odlišných zemepisným pásiem, geografických podmienok s iným kultúrnohistorickým, spoločenským, ekonomickým i technickým pozadím môžu však naraziť na hranice uplatniteľnosti daných kritérií v našich podmienkach. Na ilustráciu uvedieme príklad jednej bratislavskej stavby.

V polovici 90. rokov minulého storočia získala pozornosť kritikov Villa Srti's na Guothovej ulici v Bratislave od architektov Jozefa Ondriáša a Jiřího Závodného (obr. 3 vľavo). Ako naznačuje jej názov (srti's – thirties), jedným z jej inšpiračných zdrojov bola architektúra 30. rokov 20. storočia, pre ktorú boli charakteristické veľké zasklené plochy na priečeliach, ale aj exkluzívny rodinný dom Douglas House v americkom Harbour Springs pri Michiganskom jazere (obr. 3 vpravo), dielo architekta Richarda Maiera (1973), ako uvádza jeden z kritikov (Dulla, 1995). Na rozdiel od amerického domu, ktorý je postavený pri veľkej vodnej ploche približne na 44° severnej zemepisnej šírky a obklopujú ho ihličnaté stromy, slovenská vila je lokalizovaná približne na 48° s. z. š. v zástavbe rodinných a bytových domov. Jej sklenené

priečelia, ktoré architekti použili hlavne ako výrazový prvok, však priniesli nielen prelínanie vonkajších a vnútorných priestorov, krásne výhľady do okolia a čistý architektonický výraz, ale aj rad problémov s udržaním prijateľnej tepelnej pohody vnútorných priestorov i s funkčnosťou niektorých detailov.

S podobnými problémami sa stretol aj taký priekopník modernej architektúry, ako Le Corbusier pri Ville Savoy v Poissy pri Paríži z r. 1931 (obr. 4). Svedčí o tom korešpondencia, ktorou ho zasypávali nespokojní klienti.

Priekopníci však mali nárok na „pochybenie“, lebo nastúpili na neprebádanú cestu, ale po sedemdesiatročných skúsenostiach so stavaním takýchto budov, a hlavne so súčasnými technickými možnosťami, je takéto riešenie viac ako prekvapivé. Navyše, architekt by nemal zabúdať, že nesmie experimentovať s kvalitou života človeka.

Kritérium originalnosti

Ešte vypuklejším prípadom jednostrannej orientácie architektúry na výrazovosť, a najmä snahy o originalnosť, je rodinný dom v Stupave (autorov J. Studeného a D. Kopeckého, obr. 5). Nevšednosť použitia pro-

filového skla Copilit, ktoré sa bežne používa na priemyselných alebo skladových objektoch, ako obalovej konštrukcie rodinného (!) domu upútala odbornú kritiku. Originálny dom bol publikovaný nielen v domácich, ale aj v zahraničných architektonických časopisoch a ocenený najvyššími poctami. Neskôr, „po zabývaní,“ sa ukázalo, že je ťažko obývateľný. Napriek tomu, že ho kritici i niektorí architekti vyzdvihujú ako jednu z mála „pozitívnych afér“ na slovenskej architektonickej scéne (Zervan, Vaško, 2002), možno ho zaradiť k nevydareným pokusom o nové, netradičné riešenie tradičnej úlohy. Autori rodinného domu sa zjavne usilovali o nevšedné výrazové i materiálové riešenie objektu, žiaľ, bez experimentálneho overenia jeho fungovania. Ani odborné periodiká nepísali o „fungovaní“ originálneho experimentálneho domu, neiniciovali merania vnútornej klímy pri extrémnych výkyvoch vonkajšej teploty a ďalších fyzikálnych veličín. O nedostatkoch autor získal len ústne informácie náhodných návštevníkov domu, resp. vyvodil si závery zo stavebných úprav, ktoré dal medzičasom majiteľ urobiť

Dom je (bol) možno zaujímavou (nie peknou!) plastikou, ale podľa Vitruviových kritérií, ani odporúčaní Rady európskych architektov (ACE, 2004), na dobrú architektúru to nestačí.

Kritérium pravdivosti

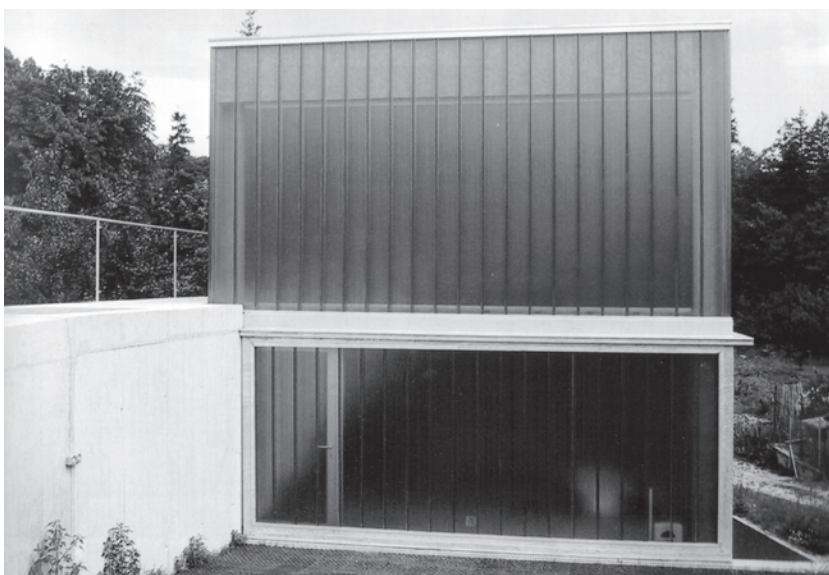
Liberalizmus, ktorý sa nástojčivo snaží presadiť v spoločnosti, má svoju paralelu i v architektúre. Klientom a potenciálnym investorm ponúkajú architekti a stavební inžinieri množstvo rôznych návrhov, niekedy páčivých, alebo extravagantných z hľadiska výrazu (obr. 6), inokedy zasa lákavých z pohľadu ceny.

Z uvedených príkladov sme ale zistili, že spoliehať sa len na názor mienkotvorných kritikov nemusí viesť k žadanému cieľu. „*Quis custodiet ipsos custodes?*“ Ak

4. Villa Savoy v Poissy pri Paríži (Le Corbusier, 1931). Foto: J. Kepll

5. Rodinný dom v Stupave (2002), ocenený najvyššími architektonickými poctami, možno zaradiť k nevydareným pokusom o netradičné riešenie tradičnej úlohy. Foto: archív autora

by sme uvedený citát voľne preložili, môžeme sa opýtať „Ale kto dohliada na kritikov?“ Asi najjednoduchšia odpoveď by bola: Čas! V súčasnosti žijeme čoraz rýchlejšie, skrakuje sa čas projektovania i realizácií stavieb, nemáme čas čakať na definitívny verdikt, ktorý mnohokrát vyrieknu až historici. Podľa akých kritérií

6. Lloydova poisťovňa v Londýne (Richard Rogers a partneri) s priznanými technologickými prvkami. Foto: J. Keppl

však zistíme, ktorá architektúra je tá správna, resp. kvalitná?

Niekoľkokrát sme spomenuli antiku. Skúsme sa z nej opäť poučiť. V období zavedenia demokracie ako systému spravovania mestského štátu sa obyvatelia klasickej Atény stretli s problémom pravdivosti politiky. Aténski občania, ktorí sa uchádzali o politický vplyv, sa pretekali v krasorečnení a väbení poslucháčov pre svoje argumenty. Ako však tí mohli vedieť, či rečník hovorí pravdu, alebo klame. Aby to mohli zistiť, vynasli logiku, t. j. metódu, pomocou ktorej sa mohli dopátrať pravdy. Podobné postupy by mali existovať aj v architektúre, aby bolo možné dopracovať sa k zisteniu, či je ponúkaný návrh dobrý, alebo nie.

Postupy na zisťovanie pravdivosti architektúry vlastne už existujú, väčšinou sú to detailné analýzy zadanej úlohy, podrobné prieskumy prostredia, jeho fyzikálnych a kultúrnohistorických daností, náročná tzv. predprojektová príprava, spolupráca s mnohými ďalšími odborníkmi, overovanie nových, originálnych riešení experimentom, laboratórnymi skúškami i testovaním prototypov, alebo samotného diela počas vý-

stavby. Takýto postup môže zaručiť, že výsledkom bude bezchybne fungujúca architektúra, spĺňajúca všetky náročné kritériá, t. j. aj požiadavky definované klientom, verejnosťou i širším rámcom životného prostredia. Príkladom takejto architektúry môže byť zaujímavé riešenie radnice v Londýne (dielo z architektonickej kancelárie Foster a partneri, obr. 2), na ktorej projektovaní sa podieľal široký tím odborníkov.

Načrtnutý postup sa, samozrejme, týka unikátnych stavieb, u tých menej výnimočných možno pracovať podobne ako v právnickej praxi s princípom precedensu, t. j. študovať podobné existujúce stavby, a tam hľadať nielen inšpiráciu, ale aj poučenie.

Problémom v našich podmienkach často býva to, že klient, resp. podnikateľ s nehnuteľnosťami, ktorý má často záujem o unikátne architektonické dielo, nie je ochotný financovať výskumné práce nevyhnutné na prípravu takehoto projektu. Výsledkom sú potom nedotiahnuté kópie veľkých vzorov alebo žalostné pokusy o originalitu, ktoré po počiatkových oslavných fanfárach upadajú do zabudnutia.

Architektúra bola kedysi definovaná ako staviteľské umenie. Dnes, keď pojem architektúra spájame s počítačmi, novou Európou a pod., bude asi výstižnejšie definovať ju ako umenie skladať množstvo rôznorodých, komplikovaných, a často protichodných prvkov a požiadaviek do fungujúceho harmonického celku (Keppl, 2004). Človek má právo na kvalitnú architektúru aj podľa vyjadrenia Rady európskych architektov (ACE, 2004) a všetci zúčastnení, ktorí sa na jej vzniku podieľajú – od politikov, plánovačov, architektov, inžinierov a staviteľov sú povinní toto právo rešpektovať.

Literatúra

- ACE: Architecture & Quality of Life – A Policy Book by the Architects' Council of Europe 2004. Brussels : Hayez, 2004.
- Dulla, M.: Architekti Jozef Ondriaš a Jiří Závodný. Bratislava : Meritum, 1995, s. 23.
- Eco, U.: Dějiny krásy. Praha : Argo, 2005, s. 8.
- Keppl, J.: Tri desaťročia hľadania. Projekt, 46, 2004, 4, s. 15.
- Loos, A.: Řeči do prázdna. Praha : Tichá Byzanc, 2001, s. 140.
- Ruskin, J.: The Works – The Seven Lamps of Architecture. London : E. T. Cook a A. Wedderburn, 39. zv., 1903 – 1912 (Library Edition).
- Zervan, M., Vaško, I.: Slovenská architektúra v roku 01 – Sme v praveku. Dominofórum, 2002, 6, s. 14.

Prof. Ing. arch. Julián Keppl, PhD. Ústav architektúry II Fakulty architektúry Slovenskej technickej univerzity, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava
 keppl@fa.stuba.sk